

Emil Heršak, Sanja Lazanin

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

ehersak@zg.tel.hr

slazanin@public.srce.hr

ETNIČNOST U POVIJESTI: ISTRAŽIVAČKE MOGUĆNOSTI I PROBLEMI

SAŽETAK

U radu se govori o nekim problemima u povijesnom pristupu etničkom razvitku. Konkretni se zadatak odnosi na analizu historijskih faza u razvitku hrvatske etnije. Prikazani su ukratko problemi povijesnog diskontinuiteta ili kontinuiteta, važnost poznavanja jezika, terminološka analiza te objektivnost i subjektivnost istraživanja o toj temi.

KLJUČNE RIJEČI: etnička povijest, metodologija, arhivski izvori, etape etničke povijesti

Jedan od najvažnijih problema u historiografiji jest način i pristup istraživanju povijesnog razvitka etničnosti, koji u hrvatskom slučaju uključuje i pitanje identificiranja i opisivanja historijskih faza hrvatske *etnije*. To je samo po sebi uobičajen problem kada se bavimo povijesnim kontinuitetom i diskontinuitetom. Već smo se naviknuli na oprez da sadašnje situacije mehanički ne projiciramo u prošlost, iako ostaje otvoreno pitanje do kojeg se stupnja nešto može ili ne može projicirati u prošlost. Modernistički pristup umanjuje važnost prošle situacije te naglašava diskontinuitet. Moderni se svijet predstavlja kao nešto jedinstveno i sasvim različito od prijašnjih vremena, dok stara povijest postaje sasvim irelevantna za suvremene procese. Ako se netko i bavi davnom poviješću to mu služi samo za stjecanje znanja, a ne za razumijevanje svijeta u kojemu živimo. S druge strane, primordijalno gledište naglašava kontinuitet, iako se i on tumači različito, ovisno o samom problemu.

Ekstremne verzije ovih dvaju pristupa teško su prihvatljive u oba slučaja.

U prvom slučaju kada se ističe diskontinuitet, treba reći da diskontinuitet nikada nije očit u trenutku kada se pretpostavlja da do njega dolazi, naime u povijesnim izvorima, osim kada je riječ o nasilnim revolucijama koje se zbivaju u razmjerno kratkom vremenu. Pa ipak, i u takvim situacijama, osim dramatičkog naboja takvih događaja, često uz promjene vanjskih simbola, primjenu novih zakona i novih struktura moći, u velikoj većini slučajeva, prije i nakon događaja, društvo i dalje tvore isti ljudi. Općenito gledajući, revolucija samo potvrđuje i jasno iznosi promjene koje su se već duže vrijeme stvarale i kao takve one su samo u formalnom smislu diskontinuitetne, a tek se rijetko mogu vidjeti primjeri potpune promjene. Uistinu, nasilje u samim događajima može imati dramatične učinke na ljudske živote, što također može pokrenuti niz krivudavih reakcija, uključujući mogućnosti restauracija i novih reformi. Ako se *post factum* promatra kao jedinstveni sklop, ovi događaji ostavljaju dojam prekida kontinuiteta, no to je samo apstrakcija, sve ako može biti korisna i nužna za razumijevanje ljudskog hoda.

Uzmemo li ekstremni primjer iz najdalje prošlosti – pojam “neolitske revolucije” bio je i još uvijek može biti vrlo koristan za razumijevanje društvenoga i kulturnog razvitka, unatoč tome što se odnosi na nešto što se zbivalo više tisućljeća. Na drugom kraju vremenske skale, razmatramo li najnovije razdoblje, dobro je ukazati na shvaćanje o drugom srednjem vijeku, sve do 19. stoljeća, što ga je iznio Jacques le Goff. Istražujući načine kako su ljudi živjeli i osjećali kao i tehnološku stranu njihova života, Le Goff je vidio početak novog vijeka ne u Kolumbovu putu na Karibe ili u nekom drugom događaju koji se konvencionalno rabi u historiografiji, već u razdoblju ekspanzije, kriza i ratova koji započeli tek prije malo više od jednog stoljeća. Krenemo li korak naprijed, moguće je zamisliti još kasniju tranziciju, možda upravo u sadašnjosti u kojoj živimo. U svakom slučaju, napredak u kompjutorizaciji i izmjeni informacija (uključujući i Internet) bio bi prije samo nekoliko desetljeća nepojmljiv i nezamisliv. I doista, ljudi koji su danas još razmjerno mladi, žive u svijetu koji se već uvelike razlikuje od onoga iz njihova djetinjstva. Razumljivo, zbog tih impresivnih preobrazbi prošlost nam izgleda još dalja i više strana i nedokučiva, iako će možda neka buduća istraživanja uključiti i 20. stoljeće u (Le Goffov) dugi srednji vijek.

Naposljetku, problem u vrednovanju prošlih stanja ne leži u tome što se ona odnose na zgrade koje su se zbile “davno”, nego u tome što su se dogodile ili su se mogle dogoditi u drugom društvenom sklopu, koji bismo mogli prikazati i kao drugu kulturu i u tom smislu usporediti analize prošlih stanja s kulturama koje postoje u današnjem odsječku povijesti i pokušati razumjeti njihova suživljavanja. Postoji, međutim, problem u ovoj usporedbi. Prošla stanja, primjerice hrvatske kulture i društva, povezana su s njihovim sadašnjim stanjem složenom logikom dugoročnoga i

kratkoročnog nasljedstva, dok razvitak dvije različite kulture u sinhronom odsječku povijesti ne implicira da se jedna od njih razvija u drugu. Ovo se može ilustrirati na primjeru neutemeljene tvrdnje od prije dva i pol desetljeća kako Hrvati i Srbi imaju više sličnosti jedni s drugima nego svaki od ta dva naroda ima s vlastitim srednjovjekovnim precima. Ovo je bio modernistički argument koji je svojevremeno iznijet u ime jugoslavenstva. Ipak, što se iznosilo kao logično i očito, nije uvažilo dvije bitne činjenice. Prvo, ovisno o primijenjenim kriterijima, suvremeni su Hrvati sličniji *svakom drugom suvremenom narodu* nego bilo kojem srednjovjekovnom, dok ujedno suvremeni Hrvati ostaju sličniji *svojim vlastitim srednjovjekovnim precima* nego srednjovjekovnim precima bilo kojega drugog suvremenog naroda. Međutim, jednom uzeti u razmatranje, razmjeri suvremenih kulturnih usporedbi mogu barem poslužiti kao analogije za analizu povijesnog razvitka.

No, kako možemo primijeniti metode transkulturnih istraživanja u prošlosti? Samo je jedan način. Pošto postavimo hipotezu, potrebno je vidjeti što se nalazi u dostupnim izvorima, a to uključuje i čitanje tekstova na njihovim izvornim jezicima. U hrvatskom slučaju, dakako, osim poznavanja hrvatskog jezika, relevantni strani jezici za bavljenje povijesnim izvorima jesu latinski i starocrkvenoslavenski (u tekstovima pisanim glagoljicom i bosančicom), potom njemački (uglavnom od 16. stoljeća), talijanski, turski, francuski i mađarski. Poznavanje drugih slavenskih jezika od velike je važnosti za komparativna istraživanja, jer se barem dio nazivlja sačuvao bilo iz praslavenske baštine (kao, primjerice, arhaični izraz “vrv” koji se pojavljuje u dva stara zakonika, hrvatskome i ruskom) ili se kao u drugom slučaju razvio kasnijim posuđivanjem, dodirima ili paralelnim razvitkom. Poznavanje jezika u istraživačke svrhe mora također uključiti i poznavanje različitih narječja, historijske lingvistike i paleografije (i to za tri pisma).

Za svako istraživačko bavljenje prošlošću bez obzira na postavljene ciljeve, teme i razdoblja, osnovni je korak posjet arhivima i istraživanje izvorne građe. No, to nije uvijek tako jednostavno. Arhivska građa često je nesređena, dakle, bez registara i osnovnih podataka što određeni fond sadrži. Od mnoštva raspoložive arhivske građe samo je manji dio kritički objavljen i dostupan širem krugu stručnjaka ali i laika. Za građu koja je arhivski obrađena, dakle, za koju postoje katalozi, inventari (registri), indeksi, a nije objavljena, nužno je dobro poznavati pomoćne povijesne znanosti, poglavito paleografiju. Za najraniju srednjovjekovnu hrvatsku povijest poznata je građa objavljena, a objavljene su i najvažnije državopravne isprave iz drugih razdoblja. Međutim, uvijek postoji mogućnost pronalazjenja nove građe koja u znatnoj mjeri može promijeniti sliku prošle stvarnosti, utemeljenu, barem za ta rana razdoblje hrvatske povijesti, na relativno oskudnim podacima. Od objelodanjenih zbirki izvora spomenut ćemo ovdje samo neke od najpoznatijih kao što je zbirka

Franje Račkog *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877. (u zbirci: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* (=MHSM) u izdanju Jugoslavenske akademije); T. Smičiklasa *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* koji se izdavao i nakon njegove smrti; I. Kukuljevića *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* vol. I.-III., Zagreb 1861.-1862.; F. Šišića *Acta comitalia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* poznatiji pod naslovom "Hrvatski saborski spisi" vol. I.-V., Zagreb 1912.-1918. u izdanju Jugoslavenske akademije u zbirci MHSM; E. Laszowski *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae* vol. I.-II., Zagreb 1914. i 1916. Mnogi rukopisi historijskih djela različitih pisaca, anala, kronika, prijepisi isprava i spisa nalaze se pohranjeni u javnim ili privatnim knjižnicama. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, knjižnica HAZU te nadbiskupska knjižnica u Zagrebu, potom knjižnice franjevacu i dominikanaca u Dubrovniku, franjevacu u Šibeniku, *Biblioteca Paravia* u Zadru čuvaju važne rukopisne zbirke. Veliku važnost za hrvatsku povijest imaju i rukopisi koji se nalaze u knjižnici Narodnog muzeja u Budimpešti, zatim u knjižnicama u Veneciji i u Vatikanskoj knjižnici. Od arhiva veliku važnost, osim domaćih, imaju oni u susjednim i drugim zemljama (Austriji, Italiji, Mađarskoj, Turskoj, Francuskoj, Sloveniji, a za noviju povijest i oni u susjednim jugoistočnim zemljama). Problem je način kako iz tolikog mnoštva povijesne građe u arhivima i knjižnicama pronaći isprave s relevantnim podacima za problematiku kojom se želimo baviti, osobito ako se građa nalazi na različitim mjestima. Među preprekama mogu se naći i financijski problemi (posjet arhivima koji se nalaze na raznim mjestima) što se obično rješava financiranjem raznih projekata, stipendijama i slično. Većina arhiva obično imaju određene publikacije gdje je moguće saznati njihov inventar, tj. osnovne podatke o građi i fondovima. No, tu se nalaze samo orijentacijske informacije, a tek kad utvrdimo koji fond i arhiv sadržavaju relevantnu građu, možemo građu pregledati. Ovaj posao može biti dugotrajan i mukotrpan, osobito ako nismo vješti čitanju starih pisama i rukopisa, na stranim jezicima, budući da su izvori za hrvatsku povijest često pisani na nekom stranom jeziku, koji se osim toga u starijim dokumentima ponekad prilično razlikuje od svog današnjeg oblika. U slučaju kada za određeni fond nema registara ili kratke regeste, tj. kratkih sadržaja pojedinih isprava (ovo je u arhivima obično napravljeno za isprave /njem. *Urkunden*/) ili indekse (abecedne ili predmetne) koji će nam olakšati snalaženje u mnoštvu dokumenata, prisiljeni smo pregledavati list po list kako bismo došli do željenih podataka. U današnjem svijetu masovne i brze produkcije kako materijalnih tako i duhovnih dobara, zakoni tržišta zahvaćaju gotovo sve ljudske djelatnosti, pa tako i znanost. Svakodnevno se pojavljuju publikacije, koje je zbog njihove množine i u vlastitom području nemoguće pratiti. Ako se želi pratiti vlastita struka potrebno je brzo i pravovremeno reagirati. Veoma su važni dobro organizirani projekti kao i

timski rad te dobra suradnja preko različitih udruga ili društava ljudi koji se bave istim problemima. Velika uloga u olakšavanju međusobne komunikacije među znanstvenicima i pribavljanju novih informacija pripada Internetu. Ovoj situaciji nastoje na primjeren način odgovoriti i mnogi arhivi i knjižnice koji se uključuju u svjetsku mrežu i tako omogućuju brži i jednostavniji uvid i pristup u svoje inventare. Nacionalna i sveučilišna knjižnica ima svoju stranicu na Internetu koja je još uvijek u izradi, a od hrvatskih arhiva zasad je ima Dominikanski arhiv u Dubrovniku na kojoj je prezentiran inventar arhiva. Tako su sve isprave opisane i raspoređene prema vremenu i mjestu nastanka, za svaku ispravu postoji kratki sadržaj, arhivistički opis i potom originalni tekst (u ovom slučaju na latinskom jeziku). Ideja je tzv. virtualnog arhiva dvojaka: da se dio arhivske građe učini dostupnim korisnicima na radnom mjestu, u stanu i drugdje, i da su originalne isprave dostupne, ali bez opasnosti od fizičkog oštećenja i uništenja.

U drugom je kontekstu jedan autor zgodno usporedio potrebu za učenjem relevantnih jezika sa slučajem glumice kojoj je potrebno toliko vremena da se pripremi za Shakespeareovu Juliju, a kad je konačno spremna, za ulogu je već prestara (Jones, 1984: 11). Srećom, postoje načini filtriranja građe, pomoć stručnjaka i sistematiziranje prijevoda za buduću uporabu. Od iznimne je važnosti u ovom slučaju usredotočiti se na bitne pojmove ili ključne izraze.

U Institutu za migracije i narodnosti tijekom proteklih nekoliko godina pokušali smo sistematizirati pojmove, ili točnije, sistematizirati izraze koji se rabe u istraživanjima migracija i etničkih procesa. Cjeloviti tekst koji je nastao kao rezultat ovih nastojanja bit će uskoro objavljen kao leksikon migracijskoga i etničkog nazivlja (najvjerojatnije do kraja 1998). Leksikon već sadržava dio terminologije koji je potreban za historijske analize. U ovom je djelu zabilježen opći etimološki razvitak pojmova i historijske promjene njihovih značenja te odgovarajući izrazi u drugim jezicima. Jedna od osobitosti ovoga pothvata jest ta što leksikon bilježi prvi posvjedočeni oblik danih izraza ili pojma. Potvrdilo se više-manje da je najveći dio naziva koji se odnosi na migracije i etničnost razmjerno novijeg datuma, te da su najvažniji jezici izvora, osim – dakako – klasični jezik, francuski, odnosno srednjovjekovni francuski, iako je bilo zadovoljstvo uočiti i vrlo dugu i popriličnu razvijenu domaću hrvatsku terminološku tradiciju. Potonja se može pratiti kako u domaćoj latinštini tako i u slavensko-hrvatskom glagoljaškom nasljeđu. Međutim, u skladu s potrebom za sažetost u završnoj verziji leksikona reducirat će se dio povijesne građe. Nasreću, građa koja je isključena iz užeg izbora, pohranjena je i ako se pokaže potrebno, može se lako upotrijebiti. Glede tehničke strane problema postoje još uvijek poteškoće s pohranjivanjem podataka u izvornom jezičnom obliku u kompjutorske datoteke. Dok se publikacija u tiskanom obliku može napraviti u raz-

ličitim privremenim fontovima i oblicima, uporaba različitih kompjutorskih kodnih stranica predstavlja problem pri unifikaciji baza podataka za višejezični materijal, u slučaju kada je to važno za pohranjivanje ulaznih podataka u njihovu izvornom pismu. No već je unikodni standard riješio najveći dio ovoga problema, čak i za staroslavensku ćirilicu, iako za glagoljicu još uvijek traje proces kodiranja. Zanimljivo je pripomenuti da ovaj posao obavljaju stručnjaci iz Velike Britanije, Bugarske, Irske i Slovenije, a nitko (barem dosad) iz Hrvatske, gdje se ovo pismo rabilo najduže. Među kurioznim rezultatima možemo spomenuti primjenu bugarskih identifikacijskih naziva za neka dosad kodificirana glagoljička slova (iako se glagoljica u Bugarskoj rabila tek kratko, tijekom samo jednog naraštaja), kao i označavanje specifičnih hrvatskih pismena kao "ilirskih" (unatoč tome što se oni pojavljuju u tekstu u kojemu se izričito upotrebljava hrvatsko ime). Takozvana "bosanska ćirilica" (donekle krivo nazvana, jer se uvelike upotrebljavala u Dalmaciji i Slavoniji) predstavlja manji problem. Najveći dio znakova može se dovesti u vezu sa starocrkvenoslavenskim oblicima, premda su neke kasnije promjene prouzrokovale probleme (primjerice, srpska je ćirilica preuzela slovo "đerv" /= đ/ od slavonskih franjevaca te mu dodijelila drugu glasovnu vrijednost /= ć/, pa se vrijednost pismena, odnosno "glifa", više ne podudara s njegovom izvornom vrijednošću).

Važna je rasprava o budućim tehničkim vidovima ovoga problema, no postoji nešto što se može uvidjeti samo onda kada se bavimo izvornom građom. Neophodno je vršiti reprodukciju ulaznih podataka u najizvornijem obliku, barem kao referenciju, dok će u drugim slučajevima promjene značenja biti glavni predmet analize. Ukratko, bitni pojmovi ili izrazi koji opisuju ili se odnose na etničnost uvest će se u katalog i što je moguće bolje lingvistički obraditi kako bi se potom mogli interpretirati. Među ovim primjerima nalaze se vrlo stari izrazi kao što su "nacije", ili točnije latinski *natio*, slavenski pojam "jezik" (i.e. ЯЗЫКЪ, kao prijevod grč. ἔθνος), oznake za zajednicu ili društveni segment pripadanja, a također je označavao inostranost ili drugotnost, tuđe ljude, pa zatim etnonimi itd.

Nezgrapno je, međutim, kada se isti izraz rabi u prošlosti i u sadašnjosti. Kao dobar primjer mogao bi poslužiti već spomenuti latinski *natio*. Od 13. sè stoljeća u hrvatskim srednjovjekovnim latinskim tekstovima pojavljuje ovaj izraz u obliku *natio Croatiae*. U to je vrijeme pojam domovine jasno osvjedočen u izvorima. No, malo je dvojbe da se izvorni smisao u kojem se rabi pojam *natio* razlikuje od njegove današnje primjene. Povjesničari su općenito hrvatsku upotrebu ove riječi smatrali oznakom za srednjovjekovni hrvatski "politički narod", koji se u to vrijeme odnosio samo na plemstvo, a nije uključivao narod ili *etniju* te bi prema tome seljaci i kmetovi bili isključeni. Mnogi su povjesničari naglašavali kako kmetovi i seljaci nisu dijelili osjećaj pripadnosti jedinstvenom narodu, tj. nisu dijelili osjećaj narodne solidarnosti.

Međutim, u ideološkom smislu začuđuje kako se ova tvrdnja mogla opravdati i objasniti s obzirom na srednjovjekovnu koncepciju o komplementarnom jedinstvu između “onih koji se mole”, “koji se bore” i “onih koji rade”. Primjenjivanje ovoga obrasca na ukupnu kršćansku zajednicu – srednjovjekovni *Christianitas* – bilo bi isto tako problematično, jer bi se u tom slučaju onda trebalo objasniti osobitu svrhu i ulogu kategorije *natio* u sklopu kršćanskoga svjetokruga. Razdvaja li *nacija* samo skupinu plemića od ostalih ili je ona više temeljna kategorija koju je samo zastupalo ili prisvojilo plemstvo? Ovdje iznosimo tek letimične misli. U svakom slučaju, gledajući na razinu društvene integracije i političke participacije, opravdano je reći da su moderne nacije organizirane drukčije od onih entiteta koji su se označavali u prošlim stoljećima kao “nacije”. Nedoumica je ova – je li se izraz raširio jer se entitet na koji se odnosio preoblikovao, što bi podrazumijevalo više-manje kontinuitet u evoluciji, ili je pak nastala neka nova inačica društvenoga entiteta koja je preuzela staro ime. Neki su autori izričito tvrdili kako su nacije recentne, odnosno moderne pojave. Prihvatimo li, međutim, takvo gledište morali bismo reći da su “moderne nacije” moderne pojave, a to zvuči prilično tautološki.

Razjašnjena značenja protežu se također na najveći dio drugih ključnih izraza i pojmova. Slavska uporaba izraza “jezik” drugi je važan primjer. Nasreću, starocrkvenoslavenski *ѡзѡкъ* dobro je dokumentiran kao prijevod biblijsko-grčkog *ἔθνος*. Ipak je bilo i slučajeva da se ovaj izraz čitao u svom sadašnjem značenju. Na primjer, jedna je povjesničarka napravila priličnu zbrku svojim tumačenjem legende o Zvonimirovoj kletvi, prema kojoj je ubijeni kralj prokleo svoj narod da više nikada neće imati kralja “svoga jezika”. Ona je iz toga izvela zaključak da to nije imalo smisla jer je u srednjem vijeku jezik kojim je govorio kralj bio irelevantan (Klaić, 1990: 17). Koliko je god ovaj zaključak krivo postavljen, ostaje važna činjenica da je starija slavenska tradicija spojila pojmove “jezika” u lingvističkom smislu s etničnošću u širem smislu.

Pošto utvrdimo terminologiju, što je samo prvi dio istraživačkog zadatka, potrebno je rekonstruirati historijske faze hrvatskoga etničkog razvitka uključujući vrednovanje dviju razina povijesne zbilje.

Prva se razina može provizorno nazvati “objektivna” povijest. Pri tome mislimo na sliku prošlih stanja koja se može rekonstruirati ne samo pisanim povijesnim izvorima nego i iz različitih skrivenih “ključeva” u jeziku (primjerice stranih posuđenica), toponima, demografskih procjena, arheologije, ekoloških i klimatskih tumačenja, itd. Nasreću, povjesničari i drugi znanstvenici već su dovršili najveći dio ovog posla. U hrvatskom slučaju najviše problema stvara onaj dio koji se odnosi na rane faze etnogeneze. Na primjer, u toj najranijoj fazi hrvatske etničke povijesti postoje moguće naznake altajskoga utjecaja. Desetak ili tako nešto vrlo

starih, možda turkijskih posuđenica, navode se već više godina kao dokaz za novije pretpostavke o avarskom elementu u najranijoj fazi hrvatske etnogeneze. Međutim, građa je još daleko od bilo koje potvrde i stoga dvojbena. U svakom slučaju, oko dvije stotine avarskih nekropola na području Hrvatske nisu još, kako se čini, adekvatno istražene i obrađene. Jedan je od problema svakako i što je pitanje etnogeneze znatno ideologizirano u mnogim društvima, pogotovu u današnjoj Hrvatskoj. Danas su popularne različite iranske pa čak i autohtone teorije o podrijetlu Hrvata. Dakako, slavenska migracija očito se ne može negirati, iako se interpretacija promijenila, dok Avari, koji su dugo vremena imali negativni povijesni imidž, služe danas poglavito kao ikonoklastički poticaj. Ipak, kada se bavimo fazama etničkog razvitka moramo barem utvrditi logičke zaključke i u odnosu na etnogenezu. Polazna točka uvijek je neophodna.

U rekonstrukciji "objektivne" povijesti također je nužno usporediti građu s inim suvremenim događajima u danom vremenskom razdoblju. U tom pogledu, čini se da se dosad nije skrenula dovoljna pozornost u Hrvatskoj na paralele koje se u 13. i 14. stoljeću pojavljuju diljem Europe.

Druga razina tumačenja bila bi "subjektivna". Ovo uključuje sliku o sebi i sliku o vlastitoj povijesti kako je prikazana u izvorima. Mnogi su istraživači dosad uložili velike napore da utvrde ono što je u tim izvorima istinito, a što nije, kako bi što je moguće vjernije prikazali stvarnu situaciju. No uloga slika o sebi zasad nije dobila zasluženu pozornost. Prvorazredan je primjer rasprava o "gotizmu" u izvorima oko 13. stoljeća. Rasprava je bila oko pitanja o etnogenezi. Jedni su zaključili da je "gotizam" jednostavno glupost, a drugi su ga doslovce prihvaćali (ovo potonje gledište prisutno je u Glumpovitzovoj teoriji o nasilju). Međutim, malo se pozornosti skrenulo na činjenicu da je "gotizam" bio široko rasprostranjen diljem Europe sve do renesanse, kad su Goti napokon postali epitom barbarizma. Na Koncilu u Baselu (1431.-1449.) gotovo je izbio otvoreni sukob između Austrijanaca i Šveđana oko toga tko je od njih pravi potomak Gota. U hrvatskom se slučaju ima vjerovati da se gotizam pojavio kao dinastički mit poslije 10. stoljeća. Prije toga postojao je stariji mit ili usmena predaja koju je zabilježio bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u djelu *De administrando imperio*. S druge strane, do vremena renesanse gotizam je iščeznuo i zamijenio ga je rani "ilirizam", mit o autohtonosti Hrvata, dok se sve ovo vrijeme usporedo razvijao "slavizam" koji će konačno dovesti do vrlo konkretnih političkih rezultata. U analizi faza u hrvatskom etničkom razvitku, ova evolucija alternativnih i često izričitih vizija o vlastitom izvornom identitetu može ujedno poslužiti da bi se i same faze utvrdile. Dosad je ruska znanstvenica Olga Akimova predložila nešto slično, i to upravo na specifičnom primjeru hrvatskoga etničkog identiteta. Akimova je također ukazala na jedan detalj koji hrvatski povjesničari

rijetko spominju. Naime, putujući kroz kasnosrednjovjekovnu Slavoniju dominikanski je redovnik Ranzano zabilježio da lokalno stanovništvo samo sebe naziva “Posavcima”, a ne “Slavoncima” (*Savones non Sclavones*). Ovakva su nam svjedočanstva vrlo korisna.

U građi koji se odnosi na “subjektivnu” razinu istraživanja nalazi se mnoštvo osvrta na druge narode, uključujući i etničke stereotipe. Općenito, takvih podataka biva više s porastom broja izvora. Jedan naš mladi kolega, dok je skupljao građu za rad o porabi hrvatskog etnonima u sjevernoj Hrvatskoj u ranom novom vijeku i prolazio kroz stara izdanja hrvatskih povijesnih časopisa iz 1920-ih, naišao je na izvrstan primjer pozitivnih i negativnih stereotipa, vjerojatno iz kasnoga 18. stoljeća. Riječ je o kratkom tekstu pisanom kajkavskim narječjem u rimovanom obliku. Autor teksta daje pozitivnu sliku Hrvata – oni vole crnooke djevojke, jašu na snažnim konjima i nose oštre sablje. Potom slijedi negativni prikaz Nijemaca i Francuza – prvi vole hvalisanje i bikove i jahanje na svinjama, drugi skaču okolo i boje svoje lice kao budale. Popis se nastavlja nabranjem Latina, potom Španjolaca (ljubitelji ljenčarenja i slave), Turaka (koji vole moć, žene i analnu higijenu), Vlaha (koji su nepouzđani i krađu bez svake mjere), Engleza (koji vole pametnost, konje i samoubojstva) i na kraju Mađara (ljubitelji gizdavosti, djevojaka, konja i lula). Sve je to prilično zanimljivo i vjerojatno odražava porast osjećaja etničkog antagonizma u hrvatskom području pošto je to područje doživjelo pokrete raznih stranih i multinacionalnih trupa duž osjetljive granice s Osmanskim Carstvom ili u vrijeme kad se Hrvatska počinje sve čvršće integrirati u Habsburško carstvo. S tim u vezi negativni stereotipi o Nijemcima mnogo govore (Velagić, 1987: 53-54).

Na kraju možemo reći kako je posao koji stoji pred nama velik, a raspoloživih izvora nema u količini u kojoj su potrebni. No važno je barem pokušati izraditi kakvu sintezu. Svaka pomoć ili sugestija u odnosu na taj zadatak bit će nam dragocjena.

LITERATURA

АКИМОВА, Олга А. (1988). “Развитие средневековых представлений о происхождении хорватов”, u: Е.П. Наумов (ur.). *Этнические процессы в центральной и юго-восточной Европе*. Москва: Наука, str. 55-63.

АКИМОВА, Олга А. (1989). “Развитие этнического самосознания хорватов в XII-XIV вв.”, u: Г.Г. Литаврин, В.С. Иванов (ur.). *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, str. 130-151.

HERŠAK, Emil (1989). "O etnosu u prošlosti i sadašnjosti", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 5, br. 2-3, str. 99-112.

HERŠAK, Emil (1993). "Ranosrednjovjekovno nazivlje vlasti i moći (nemoći) i srodni problemi", *Revija za sociologiju*, Zagreb, god. 24, br. 3-4, str. 183-201.

JONES, Gwyn (1984). *A History of the Vikings*. Oxford: Oxford University Press.

KLAIĆ, Nada (1989). *Srednjovjekovna Bosna*. Zagreb: GZH.

KLAIĆ, Nada (1990). *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*. Zagreb: Globus.

KORUNIĆ, Petar (1997). "Porijeklo i integracija nacije kao znanstveni problem", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 13, br. 3, str. 151-188.

LE GOFF, Jacques (1993). *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Antibarbarus.

ŠIŠIĆ, Ferdo (1990). *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

VELAGIĆ, Zoran (1997). "Razvoj hrvatskog etnonima na sjevernohrvatskim prostorima ranog novovjekovlja", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 13, br. 1-2, str. 37-58.

WOLFRAM, Herwig (1988). *History of the Goths*. Berkeley: University of California Press.

Emil Heršak, Sanja Lazanin

ETHNICITY IN HISTORY: SOME RESEARCH POSSIBILITIES AND PROBLEMS

SUMMARY

The paper presents some problems in the historical study of ethnic development. The concrete task relates to an analysis of the historical phases in the development of the Croatian ethnic. The problems of historical discontinuity/continuity, required language skills, terminological analysis and objective and subject approaches to the theme are briefly treated.

KEY WORDS: ethnic history, methodology, archive sources, phases in ethnic history